

Horváth Jenő

Az Olasz Köztársaság kikiáltása (1946)

Olaszország 1943 nyara és 1945 tavasza között szabadult fel a fasiszta uralom és a német megszállás alól. A felszabadulással új szakasz kezdődött az ország életében, az a periódus, amely 1948 áprilisáig, az első parlamenti választásokig tartott. Ebben a három évben született meg maga az Olasz Köztársaság, annak alkotmánya, demokratikus jogrendje és intézményrendszere. Ezen időszak egyik kiemelkedő eseménye volt az államforma kérdésének eldöntése, az Olasz Köztársaság kikiáltása.

Visszapillantás: monarchia vagy köztársaság?

Közhelyeknek számító megállapításokkal kezdem: mindnyájan tudjuk, hogy Itália földjén a köztársaság vagy monarchia kérdése nem 1946-ban vetődött föl először. Több mint két és fél ezer évvel korábban, Róma története királyságként kezdődött (Kr. e. 753), majd a rómaiak elűzték az utolsó királyt (Kr. e. 509), és következett a köztársaság közel öt évszázados története (Kr. e. 44-ig). Ezután jött a császárság újabb ötszáz évig tartó korszaka, egészen Róma bukásáig (Kr. u. 476).

A középkorban és az újkorban senkinek sem sikerült egyetlen államban egyesítenie Itáliát, másfélezer éven át a legkülönbélebb államok és államformák éltek egymás mellett. Magától értetődőnek számított, hogy az Egyházi Állam monarchia, ahol a pápa ül Szent Péter trónján, és az is, hogy a városállamok többsége köztársaság (Velence, Amalfi, Pisa, Siena, Genova, Firenze, Milánó és még sok-sok olasz állam). Az itáliai államok és államformáik sokféleségét természetesen különböző szinteken értelmezték a kortársak. A modern politikatudomány megteremtője, a firenzei Machiavelli, nyilván egészen más szinten értekezett a köztársaság és az egyeduralom (Machiavelli a monarchiára rendszerint az egyeduralom kifejezést használta) különbségéről, mint a liliumos város egyszerű polgára, ha egy nápolyi kereskedőtársával beszélgetett a kocsmasztalnál. Szinte halljuk, ahogy a firenzei büszkén és öntudatosan magyarázza – példánknál maradva – a nápolyi király alattvalójának, hogy Firenzében az állam élén nem egyetlen ember áll, hanem mindig egy egész testület (signoria, tanács stb.); továbbá a legfőbb vezető testület hatalma nem istentől származik, hanem a város polgáraitól, akik megválasztották. Az is természetes volt Firenzében, hogy a hatalmi jogosítványokat rigorózan szabályozták, minden tisztség csak meghatározott időre szólt, ráadásul annak leteltével a tisztségviselőket szigorúan elszámoltatták.

Az itáliai köztársaságokat csak a napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszus számolta fel. (Egyetlen köztársaság maradt talpon 1814 után Itáliában, a San Marinó-i „mini” köztársaság). A Szent Szövetség hatalmasainak szemében ugyanis a köztársaság azonosult a felforgatással, a forradalommal. A bécsi kongresszus nagyhatalmai a restauráció, a legitimitás, valamint az oltár és a trón szövetsége jegyében, továbbá azon felfogás alapján, hogy Itália csupán földrajzi fogalom több mint egy tucat államot hoztak létre Itáliában, s ezek trónjára – a Szárd–Piemonti Királyság és az Egyházi Állam

kivételével – idegen dinasztiákból származó uralkodókat ültettek. Az így végrehajtott restauráció miatt, valamint azért, mert a francia forradalom szellemiségét nem lehetett kitörölni az emberek emlékezetéből, az olasz hazafiak már akkor az egységes olasz állam megteremtését tekintették céljuknak, és – a piemontiak kivételével – szinte valamennyien republikánusok voltak. (Republikánus volt a risorgimento „prófétája”, Giuseppe Mazzini; a risorgimento „szíve”, Giuseppe Garibaldi; az „ész”, Cavour azonban monarchista).

Az 1848–1849. évi forradalmakban megváltoztak a republikánusok és a monarchisták közötti erőviszonyok: egyfelől az 1848 tavaszán alkotmányos monarchiává átalakult Szárd–Piemonti Királyságban uralkodó Savoia-dinasztia elvállalta, hogy az országegyesítés élére áll, másfelől a republikánus erőket 1849-ben mindenütt legyőzte a külső katonai intervenció és a belső reakció.

II. Viktor Emánuel

A forradalmak után, az 1850-es években majd 1861-re aztán bebizonyosodott, hogy az olasz nemzetállam a Savoia királysága köré tömörülve teremthető meg, 1861-ben meg is született az Olasz Királyság. II. Viktor Emánuel király és a monarchia történelmi szerepét a republikánus Garibaldi és (fenntartásokkal Mazzini) is elismerte. A köztársaság eszméje és a republikánus mozgalmak azonban még 1871 után sem tűntek el, sőt a születő szocialista mozgalom is harcosan monarchiaellenes, republikánus erőként jelentkezett.

Az első világháború alatt és azt követő hónapokban megerősödött Olaszországban a monarchiaellenesség, miután a monarchia egyértelműen háborúpárti volt. Más-más indítékokból szembefordultak a királysággal az új, antiliberális (szélsőjobboldali és szélsőbaloldali) mozgalmak is, a monarchiát a régi rend egyik pillérének, teljesen idejét múltnak, a történelem szemétdombjára vetendőnek nyilvánították. A monarchia azonban túlélte a világháború utáni kritikus hónapokat és éveket, végül a fasizmussal is megegyezett. Ennek ugyan az lett a következménye, hogy valamennyi olasz demokratikus politikai erő még inkább szembefordult vele. A fasizmussal történt kötés jó ideig nem látszott „veszélyesnek” számára, hiszen a diktatúra a maga

ellenségei mellett illegalitásba és emigrációba szorította a monarchia ellenfeleit is, és jó ideig széles tömegkonszenzusra is támaszkodhatott. Az 1930-as évek közepétől, Mussolini hódításai révén, még növekedett is a Savoia- királyság „dicsősége”: egyre hosszabbra nyúlt III. Viktor Emánuel címeinek felsorolása (1936-ban Etiópia császára lett, 1939-ben Albánia királya). A király a második világháborúban is odaállt Mussolini mellé.

III. Viktor Emánuel

1943 nyarán azonban, amikor Olaszország a katonai összeomláshoz érkezett, a monarchia is „életveszélybe” került. A feltűnően aprótermetű öreg király azonban, megérezve a végveszélyt, váratlanul a sarkára állt, magához ragadta a kezdeményezést: július 25-én kurtán-furcsán menesztette Mussolinit, sikerült elválasztania a monarchia sorsát a fasizmusétól.¹

Mi legyen a királlyal?

A királyt és Pietro Badoglio² marsall miniszterelnök új királyi kormányát a szövetséges hatalmak elfogadták tárgyalópartnernek, s a feltétel nélküli kapituláció alapján megkötötték vele a fegyverszüneti egyezményt (1943. szeptember 3.). Bár a királyi kormány a szó szoros értelmében kétkelkes módon „szervezte meg” a háborúból való kiugrást (nem volt csekély a szövetségesek felelőssége sem), az Olasz Királyság mégiscsak kivált a „tengelyből”, és Dél-Olaszország jóformán harc nélkül a szövetségesek kezére került.³ Vagyis a monarchia a háborúból való kiugrással komoly,

¹ ORMOS Mária: *Mussolini*. Budapest, 2000. 525–547.

² Silvio BERTOLDI: *Badoglio. Il maresciallo d'Italia dalle molte vite*. Milánó, 2001.

³ HORVÁTH Jenő: *Olaszország története a kapitulációtól a felszabadulásig (1943–1945)*. In ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): *Ars boni et aequi. Tanulmányok az ezredvég nemzetközi rendszeréről. Bokorné Szegő Hanna 75. születésnapjára*. Budapest, 2000. 198–235.

történelmi érdemeket szerzett, egy időre megint magához ragadta a kezdeményezést, és biztosította továbbélésének lehetőségét.

Az ország nagyobbik északi felében, amelyet nyomban megszálltak a németek, az olaszok másként élték meg mindazt, ami 1943. szeptember 9-én történt, mint Dél-Olaszországban: azt látták, hogy a király magukra hagyta őket, csak magát és a monarchiát mentette; őt és a Badoglio-kormányt tették felelőssé azért, hogy a hadsereg fogságba esett, és a német megszállás bekövetkezett. Az antifasiszta pártok még aznap szinte valamennyi városban Nemzeti Felszabadító Bizottságot (CLN) alakítottak, Rómában pedig (szintén szeptember 9-én) a hat legnagyobb antifasiszta párt vezetője megalakította a Központi Nemzeti Felszabadító Bizottságot, és ellenállásra szólította fel a lakosságot a fasiszták és a német megszállók ellen, hogy Olaszország visszanyerhesse helyét a szabad nemzetek közösségében.⁴ Két nappal később ez a római bizottság továbbment, s a szeptember 11-i kiáltványában bejelentette, hogy Olaszország népe a maga kezébe veszi sorsa intézését: „Ez azt jelenti, hogy teljesen szakít a múlttal, le fog számolni mindazokkal, akik felelősek az ország pusztulásba viteléért.”⁵ Másnap a bizottság egyenesen kimondta: „A Nemzeti Felszabadító Bizottság fájdalommal konstatálja, hogy a Haza szempontjából sorsdöntő pillanatban a király és a miniszterelnök elhagyta irányító és parancsnoki posztját, ennek következtében, távozásuk nyomán az ellenállás és a védekezés lehetőségei alapján megrendültek.”⁶ Majd miután Észak-Olaszországban a fasiszták kikiáltották a német protektorátus alatt álló Olasz Szociális Köztársaságot⁷ élén Missolinival, a szövetséges hatalmak pedig kinyilvánították, hogy a Badoglio-kormányt tekintik Olaszország kormányának, a római bizottság közzétette október 16-i nyilatkozatát: „A felszabadító háború, amely a nemzet újjászületésének első és legfontosabb feltétele, megköveteli az ország őszinte és hatékony szellemi és erkölcsi egységét.” Ez az egység azonban – folytatódik a római CLN állásfoglalása – „nem alakulhat ki a király és a Badoglio által létrehozott jelenlegi kormány irányítása alatt. Ezért ideiglenes kormány megalakításra kell törekedni, amely mindazon politikai erők megtestesítője kell hogy legyen, amelyek 1939. szeptember elseje óta folyamatosan harcoltak a fasiszta diktatúra ellen, s amelyek felsorakoztak a nácik háborújával szemben.”⁸ Az antifasiszta pártok a Nemzeti Felszabadító Bizottságok Bariban megtartott első kongresszusán, 1944. január 28–29-én újra megerősítették, hogy szemben állnak a monarchiával és Badoglio kormányával, s a király azonnali lemondását követelik.⁹

Badoglio miniszterelnök, érzékelve a helyzet tarthatatlanságát hosszabb távon, már 1943 októberében valamiféle áthidaló megoldást keresett. Kapcsolatba lépett a fasiszta előtti korszak Dél-Olaszországban élő kiemelkedő liberális képviselőivel, egyebek mellett a világhírű filozófussal, Benedetto Croceval, tárgyalt Enrico De

⁴ Andrea DAMILANO (szerk.): *Atti e documenti della Democrazia cristiana 1943–1967*. Róma, 1968. 1. k. 14. – A római központi CLN-ben a kereszténydemokrata, a kommunista, a szocialista és a liberális párt, valamint az Akciópárt és a Munka Demokráciája Párt képviselői vettek részt.

⁵ Uo. 14–15.

⁶ Uo. 16.

⁷ Az Olasz Szociális Köztársaságról részletesen lásd Silvio BERTOLDI: *Salò*. Milánó, 2000.

⁸ Andrea DAMILIANO: i. m. 20.

⁹ Uo. 36–37.

Nicolával, az első világháború utáni képviselőház elnökével, és az amerikai emigrációból lassan hazatérő régi politikusokkal is, például Carlo Sforza volt külügyminiszterrel. Arra akarta rávenni őket, hogy lépjenek be a kormányába, de valamennyien visszautasították, mondván, hogy erre csak akkor hajlandók, ha III. Viktor Emánuel de facto lemond a koronáról. Határozottan úgy vélekedtek, hogy az uralkodó túlságosan kompromittálta magát a faszizmussal való együttműködéssel. Közben De Nicola előállt egy áthidaló javaslattal, amely a tárgyalások ezen szakaszában nem került nyilvánosságra: a monarchia megmentése érdekében mondjon le a király, vonuljon vissza a magánéletbe, a hatalmat azonban régensként átvehetné a trónörökös, Umberto herceg. Október 29-én Badoglio óvatos formában beszámolt az „elképzelésről” a királynak, Viktor Emánuel azonban hallani sem akart az ilyen „hipotézisekről”.¹⁰

A monarchia sorsának alakulását szinte meghatározó módon befolyásolta a szövetséges megszálló hatalmak politikája. A szövetségesek mindenekelőtt azt várták az olasz kormánytól és az olasz néptől, hogy segítsék elő az ország területének felszabadítását és Németország legyőzését, a fegyverszünet aláírásakor azonban legfeljebb azt ígérték, hogy a békekötésig Olaszország legjobb esetben is csak „társhadviselő féllé” válhat; egyértelművé tették, hogy a béketárgyalásokon mindenképpen a vesztesek oldalán lesz a helye. A szövetségesek megkövetelték az olasz kormánytól, hogy számoljon le a faszizmussal. Hosszabb távon természetesen az ország demokratikus átalakítását akarták, de lényegében egy legyőzött, volt ellenséges állammal kívántak békét kötni.¹¹ Másképpen fogalmazva: a szövetséges hatalmak számára az volt a legkényelmesebb és leginkább kívánt állapot, ha az olasz kormány nemzetközi mozgástere és érdekérvényesítő-képessége lényegében hasonló marad ahhoz, mint amikor feltétel nélkül kapitulált. A szövetségesek érdekeiből tehát jobb esetben is csak az olasz belpolitikai átalakulást tudomásul vevő, de inkább azt lassító, fékező vagy egyenesen akadályozó magatartás következett. Konkrétabban, és témánk vonatkozásában: a szövetségesek a fegyverszünetet az olasz királyi kormánnyal kötötték, s magatartásukból arra lehetett következtetni, ragaszkodnak ahhoz, hogy legalább a háború végéig maradjon is ez a kormány, ne történjen változás az államforma tekintetében. Ez a magatartás lényegében mindegyik szövetséges nagyhatalomra jellemző volt. Kiderül ez a moszkvai külügyminiszteri konferencia Olaszországgal kapcsolatos döntéseiből és a kiadott nyilatkozatból, s ezt erősítette meg a „három nagy” a teheráni csúcstalálkozón is (1943. november 28.–december 2.).¹²

Az intézményi kérdésben tehát holtpontra alakult ki az antifasiszta pártok és a monarchia között, és ez a bénultság semmiképpen nem volt jó sem az olaszoknak a faszizmus és a német megszállás elleni küzdelme, sem az ország jövője szempontjából. A holtpontról való elmozdulás első jelei csak 1944. március elején mutatkoztak. Churchill február 22-én az Alsóházban még nyíltan kiállt ugyan a monarchia és a Badoglio-kormány mellett, s igencsak gúnyosan nyilatkozott az olasz antifasisztákról,

¹⁰ Benedetto CROCE: *Quando l'Italia era tagliata in due*. Bari, 1948.

¹¹ HORVÁTH Jenő: *Az olasz kapitulációtól a békeszerződésig (1943–1947)*. In: ENDRŐDY Gábor – PÓK Attila (szerk.): *A nemzeteken innen és túl. Tanulmányok Diószegi István 70. születésnapjára*. Budapest, 2000.

¹² Ennio DI NOLFO: *Storia delle relazioni internazionali 1918–1992*. Bari, 1994. 503–509.

Washingtonban és Moszkvában azonban már változás érlelődött. Rooseveltnél március 13-án Churchillnek írt levelében jelezte, hogy tulajdonképpen III. Viktor Emánuel lemondása és az antifasiszta pártok képviselőinek kormányra lépése mellett van. Másnap, március 14-én a szovjet kormány – miután már korábban titkos tárgyalásokat kezdett a Badoglio-kormánnyal – London és Washington meglepetésére bejelentette, hogy elismeri az olasz kormányt.¹³ Ez a lépés egyebek mellett azért érintette váratlanul a nyugati szövetségeseket, mert a Szovjetunió elismerte ugyan, hogy Olaszország elsődlegesen az ő ellenőrzésük alatt áll, és azt is, hogy a háború után nyugati partnereinek befolyási övezetébe fog tartozni, mégis a velük való konzultáció nélkül, őket megelőzve hajtotta végre a Badoglio-kormány elismerését.

Időközben De Nicola, a dél-olaszországi liberálisok egyik szóvivője tárgyalásokat folytatott a király legbefolyásosabb embereivel, és sikerült elfogadtatnia velük a korábbi áthidaló javaslatát. (Nyilván a szövetségesek magatartásának módosulása is szerepet játszott ebben.) Így Viktor Emánuel március 16-án értesítette a minisztertanácsot: készülődik arra, hogy majd Róma felszabadulásakor de facto lemondjon, és beleegyezne abba, hogy az intézményi kérdés végleges eldöntéséig Umberto herceg lépjen a helyébe, teljes jogú királyi helytartóként.¹⁴ (A magállapodást magától értetődően nem hozták nyilvánosságra.)

A következő napokban újabb fejlemények következtek a szövetséges hatalmak politikájában. A szovjet kormány nem állt meg az Olaszországgal való diplomáciai kapcsolatok felvételénél. 1944. március 19-én a washingtoni szovjet nagykövet, Andrej Gromiko memorandumot adott át Cordell Hull külügyminiszternek, amelyben kifejtette: Moszkva szerint a háború mielőbbi befejezése érdekében elő kellene mozdítani Olaszország nagyobb hozzájárulását, amit elősegítené a kormány kibővítése az antifasiszta pártokkal, illetőleg ha az olasz népre bízják az államforma kérdésének eldöntését majd a háború után.¹⁵

Nem sokkal ezután, 1944. március 27-én Palmiro Togliatti, az Olasz Kommunista Párt moszkvai emigrációból hazatért vezetője pártjának országos tanácsában keresztülvitte az ún. salernói fordulatot (Salerno volt a királyi kormány székhelye). Ez lényegében egybeesett mind De Nicola javaslatával, mind a szovjet külpolitikai intenciókkal. Vagyis az OKP azt javasolta a többi antifasiszta pártnak, hogy minden antifasiszta és németellenes erő összefogása, a háború mielőbbi befejezése, valamint Olaszország jövője érdekében fogadják el az államforma kérdésében a döntés elhalasztását a háború utánra. III. Viktor Emánuel Róma felszabadulásakor mondjon le, addig is az antifasiszta pártok lépjenek be a Badoglio-kormányba, amely így nemzeti egységkormányként alakulhatna át.¹⁶

¹³ Részletesen lásd Roberto MOROZZO DELLA ROCCA: *La politica estera italiana e l'Unione Sovietica (1944–1948)*. Róma, 1985.

¹⁴ Benedetto CROCE: *Quando l'Italia era tagliata in due*. 79–82.

¹⁵ Mikhail NARINSKI: *Togliatti, Stalin e la svolta di Salerno*. *Studi storici*, 1994. 3. sz.

¹⁶ Palmiro TOGLIATTI: *Nemzeti politikánk*. In: Palmiro TOGLIATTI: *A demokrácia és a szocializmus problémái. Válogatott írások és beszédek*. Kossuth Könyvkiadó, 1965. 108–136.. Az ún. salernói fordulatról lásd Elena AGA ROSSI–Victor ZASLAVSKY: *Togliatti e Stalin. Il PCI e la politica estera staliniana negli archivi di Mosca*. Bologna, 1997. 71–73.

Mindez a következő napokban megvalósult. Április 10-én a szövetséges hatalmak felszólították Viktor Emánuel a lemondásra, 12-én a király rádióüzenetben bejelentette visszavonulási szándékát, Badoglio marsall pedig elkezdte a kormányalakítási tárgyalásokat. Hamarosan, április 22-én a Nemzeti Felszabadító Bizottságban részt vevő hat párt képviselői beléptek a kormányba, s a Badoglio-kormány nemzeti egységkormányra alakult át. (Az esküt még III. Viktor Emánuel kezébe tette le.)

Úgy látszott, hogy Róma felszabadulása, 1944. június 4. után is minden az eltervezett „forgatókönyv” szerint történik. Másnap, június 5-én Viktor Emánuel aláírta az Umberto teljhatalmú régensé váló kinevezéséről szóló dekrétumot. Badoglio június 6-án átnyújtotta Umberto-nak a kormánya lemondásáról szóló iratot, aki megbízta a marsallt az új kormány megalakításával. Ettől kezdve azonban felborult a tervezett menetrend. Június 8-án Rómában egy szélesebb körű tanácskozást rendeztek, amelyen a kijelölt miniszterelnök mellett részt vettek a lemondott kormányban részt vevő pártok vezetői, a római Nemzeti Felszabadító Bizottság tagjai és a szövetséges hatalmak képviselői. A tanácskozáson az antifasiszta vezetők bejelentették, hogy a Badoglio nélkül kívánnak kormányt alakítani, Ivanoe Bonominak, a római Nemzeti Felszabadító Bizottság elnökének a miniszterelnökségével. Június 11-én meg is alakult a Bonomi-kormány. És még nem volt vége a „meglepetéseknek”: az új kormány tagjai nem a koronára esküdtek, hanem a nemzet legfelsőbb érdekeinek szolgálatára. Churchill felháborodott és tiltakozott mind Rooseveltnél, mind Sztálinnál az olasz antifasiszták „hálátlansága” miatt. Elcsapta az olaszországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) angol elnökét, N. Mason-Macfarlaint, mert nem akadályozta meg az „olasz machiavellisták akcióját”.¹⁷ Az események menetét azonban nem lehetett visszafordítani. A Bonomi-kormány London megnyugtatóra akceptálta az államforma kérdésében a döntés elhalasztását a háború utánra. Ennek jegyében 1944. június 25-én kiadott 151. számú rendeletében kimondta, hogy az intézményi kérdés eldöntése és az új alkotmány kidolgozása a háború után általános választás alapján azonnal összehívandó alkotmányozó gyűlés feladata lesz.¹⁸

A döntés halogatása

A szövetséges hadseregek 1944 szeptemberében, Firenze felszabadulása után megálltak az Appenninek előtt, és csak 1945 tavaszán mozdultak meg újra. Ez alatt a majdnem egy év alatt valamiféle „fegyverszünet”-állapotban maradt a monarchia vagy a köztársaság kérdése.

¹⁷ Churchillt idézi Paul GINSBORG: *Storia d'Italia dal dopoguerra a oggi. Società e politica 1943–1988*. Torino, 1989. 1. k. 48. Az Egyesült Királyság és a szövetségesek Olaszország-politikájáról lásd Antonio VARSORI: *Aspetti della politica inglese verso l'Italia. Nuova Antologia*, 1983. 3. sz. 273–298.; D. W. ELWOOD: *L'alleato nemico. La politica dell'occupazione angloamericana in Italia 1943–1946*. Milánó, 1977. 48–63.

¹⁸ Viktor Emánuel lemondása és Umberto régensi hivatalba lépése után a kormány által kidolgozott törvényerejű rendeletek Umberto aláírásával léptek hatályba, hivatalosan helytartói dekrétumoknak nevezeték azokat.

Észak-Olaszország felszabadulása, 1945. április 25. után másfél hónappal lemondott a Bonomi-kormány, s ezt követően viszonylag gyorsan, június 21-én megalakult a Parri-kormány. Ferruccio Parri miniszterelnök korábban az ellenállás egyik tekintélyes vezetője volt, ráadásul a harciasan republikánus Akciópárt delegálta a kormány élére. Kormányára szintén nemzeti egységkormányként alakult meg, a pártok közötti együttműködés fenntartása mellett azonban felszabadulást követően mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy erősödik a megosztottság a nemzeti egységfronton belül, láthatóbbá vált a vetélkedés az északi országrész felszabadulása nyomán jelentősen megerősödött baloldal (kommunisták, szocialisták, akciópártiak) és a mérsékelt erők (kereszténydemokraták, liberálisok) között. A mérsékelt szocialista Pietro Nenni által „Északi Szél”-nek nevezett hatás gyengítésére, az ország megújítási folyamatainak lassítására törekedtek. Politikájukat megkönnyítette, hogy a szövetséges hatalmaknak és hatóságainak erős fenntartásaik voltak a Parri-kormányval szemben. Semmiképpen sem kívánták az intézményi kérdés gyors eldöntését.¹⁹ Mindezek eredményeként az államforma kérdésében nem történt lényeges előrelépés 1945 őszén sem, ezen a területen is a halogatás politikája érvényesült.

Érezhető módosulás csak az 1945. december 10-én történt, amikor megalakult a kereszténydemokrata Alcide De Gasperi által vezetett, szintén nemzeti egységkormány. Ez már sokkal inkább élvezte a szövetséges hatalmak bizalmát. 1945 végén megszüntették a szövetséges katonai közigazgatást az ország felszabadult északi részében is, így végre az ország egész területe olasz jogrend és közigazgatás, az olasz kormány fennhatósága alá került. Az olaszországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság természetesen a békeszerződés hatályba lépéséig (1947. szeptember 16.) a helyén maradt, tevékenységégi köre azonban 1946 elejétől mindinkább szűkült, egyre inkább a fegyverszünet cikkelyeinek betartására koncentrált, s már sokkal kevésbé mutatkozott támasznak az államforma kérdésének további halogatásában.

Időközben az olasz pártok és a kormányzat konkrét lépéseket tettek az intézményi kérdés megoldásának előkészítésében. 1946. február 23-án lezárult az a vita, amely az 1945. április 5-én összehívott nemzeti tanácskozó gyűlésben (Consulta) 1945 októberében kezdődött az intézményi kérdés megoldásáról. A Consulta, miként elnevezése is mutatja, lényegében tanácsadó intézmény volt a kormány mellett, törvényhozói jogkör nélkül, így a vita lezárása után a kormányra maradt a rendeletek kiadása. Az államforma kérdésében tulajdonképpen két megoldás körvonalazódott: 1. a döntést vagy a megválasztandó alkotmányozó gyűlés és a kormány hozza meg; 2. vagy a nép dönt közvetlenül, népszavazással.

Az első megoldás irányába mutatott a Bonomi-kormány fentebb már említett 151. számú törvényerejű rendelete, amely lényegében a jövőbeni alkotmányozó gyűlés tagjaira bízta az államforma kérdésének eldöntését. Később azonban a Consultában – főként a monarchisták nyomására, De Gasperi szekundálása mellett – az a javaslat hódított teret, hogy döntsön inkább a nép, népszavazással. Ezt a javaslatot a baloldali pártok – első hallásra talán meglepő módon – erőteljes tiltakozással fogadták. Ezután a miniszterelnök a SZEB-hez fordult, részben azért, hogy kitérhessen a

¹⁹ Antonio GAMBINO: *Storia del dopoguerra dalla liberazione al potere DC*. Bari–Róma, 1975. 87–88., Norman KOGAN: *L'Italia del dopoguerra. Storia politica dal 1945 al 1960*. Bari, 1968. 48.

kereszténydemokraták nyílt állásfoglalási kötelezettsége elől. A SZEB – hivatalosan nem tekintette feladatának, hogy nyilatkozzon a kérdésről, nem hivatalosan azonban támogatta a referendummal való döntést. Végül is De Gasperinek sikerült elfogadtatnia a kormányban, hogy tartsanak a népszavazást.²⁰

Ennek tisztázódása mellett több kérdés még nyitva maradt. Mindenekelőtt az, hogy alkotmányozó gyűlést vagy teljes jogú parlamentet válasszanak-e? Ehhez előzetesen szintén több döntésre volt szükség. Dönteni kellett ilyen kérdésekben: Milyen jogosítványai és feladatai legyenek az alkotmányozó gyűlésnek? Milyen választási rendszer alapján válasszák meg a képviselőket? Kötelező vagy fakultatív legyen-e a választáson való részvétel?

Az alkotmányozó gyűlés vagy a teljes jogú parlament kérdésében a baloldal az utóbbi mellett állt ki, vagyis nem olyan nemzetgyűlést akart, amely csak az új alkotmány kidolgozására ül össze. A kereszténydemokraták és a liberálisok ellenben csak korlátozott jogkörű nemzetgyűlést akartak, amelynek kompetenciája lényegében csak az alkotmány kidolgozására szorítkozik. Tehát a törvényhozást továbbra is – néhány kivételtől eltekintve – a kormány által kiadott törvényerejű rendeletekkel kívánták megoldani. Azzal érveltek, hogy a nemzetgyűlésnek bőven elegendő feladat az alkotmány kidolgozása, s megszállt országban úgysem működhet teljes szuverenitású parlament. A baloldal végül is nem kívánta kenyértörésre vinni a dolgot, így a kormány törvényerejű rendelete kimondta, hogy az alkotmányozó gyűlést lényegében csak az alkotmány kidolgozására és elfogadására hívják össze. De Gasperi ebben a kérdésben is a szövetségesekre hivatkozott; főként az Egyesült Államok Külügyminisztériuma támogatta az alkotmányozó gyűlés jogkörének az alkotmány kidolgozásra szűkítését.²¹

A választásokon való részvétel kötelező vagy fakultatív jellegéről kialakult vitában is kompromisszum született. A baloldal határozottan ellenezte a kötelező részvételt, és azt is, hogy pénzbírsággal sújtsák a távol maradókat, mert a választáson való részvételre kötelezést eszköznek tekintette a „közömbösök” mozgósítására, s ez a jobboldal malmára hajtaná a vizet. Végül is a választásokon való részvételt nem nyilvánították kötelezőnek, ellenben a rendelet kimondta, hogy a távol maradtak névsorát nyilvánosságra kell hozni, vagyis maradt bizonyos erkölcsi készlet a részvételre. Minderről és a választás egyéb, sokkal fontosabb kérdéseiről is az 1946. március 10-i, 74. sz. törvényerejű rendelet intézkedett. A rendelet a választásokat június 2-ára tűzte ki. Kimondta, hogy ezen a napon kell tartani egyrészt a népszavazást a királyság vagy köztársaság kérdésről, másrészt megválasztani az alkotmányozó gyűlés képviselőit is. Kimondta továbbá, hogy az alkotmányozó nemzetgyűlésbe 573 képviselőt választanak. A mandátumokat arányos, listás választási rendszerben lehet megszerezni, mandátumokhoz azok a pártok juthatnak, amelyek legalább egy választói körzetben meg tudják szerezni a többséget. 1946. március 28-ra kialakult a népszavazási szavazócédula formája is: a korona-szimbólum megjelölésével lehetett a monarchiára szavazni, a tölgyfalevél-koszorús női fej megjelölésével pedig a köztársaságra.

²⁰ Giuseppe MAMMARELLA: *L'Italia dopo il fascismo, 1943–1973*. Bologna, 1974. 129.

²¹ Uo. 130.

A választásokkal kapcsolatosan figyelemre érdemes mozzanat volt az időtényező: az, hogy a felszabadulástól az első országos választásig Olaszország déli részében közel három év, de az északi országrész felszabadulásától számítva is több mint egy év telt el. Ha az olasz esetet a japánnal és a némettel vetjük egybe, akkor Olaszországnál nem is olyan nagy a két időpont távolsága; ha azonban a többi, szintén a német megszállás alól felszabadult európai országot nézzük, akkor feltűnő az olaszországi késés, amely elsősorban a halogató politikából eredt.²²

A referendum

A választási küzdelem, noha két nagy témája is volt – mint láttuk, egyik a monarchia vagy köztársaság kérdésének eldöntése, másik a pártok közötti erőviszonyok lemérése az alkotmányozó gyűlés mandátumai alapján – végül is nem ígért és nem is hozott élethalálharcot a pártok között. Szintén láttuk már, hogy az olasz antifasiszta pártok – a kommunistától a liberálisig – Mussolini bukása, 1943. július 25. óta folyamatosan együttműködtek egymással, nemzeti egységkormányokat alakítottak, és a választási versengésben is szem előtt tartották azt a törekvésüket, hogy a nemzeti egységet, legalábbis a békeszerződés aláírásáig, az ország szuverenitásának visszaszerzéséig megőrzik. Az alkotmányozó gyűlési választás így elsősorban a pártok közötti erőviszonyok lemérését, a pártok legitimálását szolgálta; nagyobb megosztottság és keményebb harc inkább a monarchia vagy köztársaság kérdése kapcsán mutatkozott.

A baloldali pártok egyértelműen a köztársaság mellett álltak ki. A baloldal legnagyobb erejének ígérkező Olasz Kommunista Párt az előző években a monarchiával kötött kompromisszum egyik fő előmozdítója volt ugyan, a republikánus elkötelezettségéhez azonban nem fért kétség.²³ A hasonló erőt mutató Pietro Nenni vezette szocialista párt (PSIUP) sohasem „taktikázott” a monarchia vagy köztársaság kérdésben, intranszigenens köztársaságpárti volt.²⁴ A főleg szociálliberális értelmiségieket tömörítő, az ellenállásban jelentős szerepet játszó, de a két munkáspártnál jóval kisebb tömegbefolyással rendelkező Akciópárt is harcosan republikánus volt.²⁵ A három baloldali párt a választási kampányban a király és a monarchia felelősségét és bűneit hangsúlyozta a fasiszmus hatalomra jutásában és fasiszta rendszer fenntartásában, s azt, hogy a monarchia győzelme meglassítaná az olasz gazdasági és társadalmi kiváltságok átalakítását, akadályt jelentene az olasz progresszió útján.

A legnagyobb politikai erőnek ígérkező kereszténydemokrata párt (DC) osztályok közötti/fölötti pártként lépett föl: képes volt egymástól nagyon különböző, városi és

²² Finnországban 1945. március 17-én, Norvégiában 1945. október 8-án, Franciaországban és Luxemburgban 1945. október 21-én, Magyarországon 1945. november 4-én, Ausztriában 1945. november 30-án, Belgiumban és Hollandiában 1946 elején volt a háború utáni első országos választás.

²³ Az OKP történetének legrészletesebb feldolgozása Paolo Spriano ötkötetes párttörténete: Paolo SPRIANO: *Storia del Partito Comunista Italiano*. Torino, 1967–1975.

²⁴ A szocialista párt történetét áttekinti a Brodolini Alapítvány által gondozott és publikált négy kötetes párttörténet: *Storia del Partito Socialista*. Velence, 1979.

²⁵ Elena AGA ROSSI: *Il movimento repubblicano, Giustizia e Libertá e il Partito d’Azione*. Bologna, 1969.

falusi, gazdag és szegény, egymástól eltérő érdekű, más-más mentalitású társadalmi csoportokat és réteget összegyűjtenie és reprezentálnia. A párt összekötő ereje, „cementje” természetesen a katolicizmus volt, amelyből azonban elsősorban az egyház szociális tanításai kerültek előtérbe. A DC a balközéptől a jobbközépig nagyon széles térséget tudott átfogni.²⁶ Első embere, De Gasperi kétségtelenül republikánus volt, aggodalommal gondolt azonban a pártjában levő mérsékelt erőkre, félt attól, hogy ha a pártvezetés egyértelműen állást foglal a köztársaság mellett, akkor elvesztheti a párton belüli monarchisták támogatását.²⁷ Kétségtelen azonban, hogy a DC tagságának túlnyomó többsége republikánus volt. Álláspontjukat a párt balszárnyának vezetője, Giuseppe Dossetti képviselte a legerőteljesebben. A párt „történelmi vezetője”, az elődpárt (Olasz Néppárt) alapítója, Luigi Sturzo, aki nem tért haza az amerikai emigrációból, szintén az egyértelmű republikánus állásfoglalás fontosságára intette De Gasperit. Az idős pap-politikusnak meggyőződése volt, hogy az olaszok többsége köztársaságpárti, így arra figyelmeztette utódját, ha a DC nem foglal félreérthetetlenül állást a köztársaság mellett, nemcsak potenciális országvezető szerepét kockáztatja, hanem a választások után az alkotmányozó munkában is csökkenni fog a párt erkölcsi és politikai súlya, ráadásul hosszabb távon megjelenhet annak veszélye is, hogy a konzervatív erők a DC-t az olasz politikai paletta jobboldalára tolják. De Gasperi végül is bonyolult közvetítő szerepre kényszerült, nem utolsósorban amiatt, hogy a Vatikánban és a magas egyházi körökben igen erős volt a monarchista álláspont. Ezek az erők a monarchiát a legbiztosabb bástyának tekintették egy esetleges olaszországi baloldali fordulat ellen, a kommunista veszéllyel szemben.²⁸ Végül is a pártvezetés szabad kezet adott a párttagoknak a döntésben.²⁹

A három nagy tömegpárttal versengve a politikai színpad közepétől kissé balra és jobbra elhelyezkedő régi polgári pártok nem tudtak igazán erőre kapni a felszabadulás után: a nagy hagyományú Olasz Republikánus Párt is kis párt maradt, nem volt tagja a Nemzeti Felszabadító Bizottságoknak sem. Természetesen kitartott több mint százéves republikánus programja és tradíciói mellett, s hogy a referendummal igazán helyzetbe került, a választási küzdelemben leghatározottabban a köztársaság ügyének szószólója lett.³⁰

²⁶ Az egyház és a DC kapcsolatáról, a DC történetéről szóló legrészletesebb feldolgozás a Francesco MALGERI által szerkesztett ötkötetes *Storia della Democrazia Cristiana*. Róma, 1987–1989. c. kötet. A DC történetéről szóló legelterjedtebb monográfia Giorgio GALLI: *Storia della Democrazia Cristiana*. Bari, 1978. A DC legfontosabb dokumentumai olvashatók A. DAMILIANO: i. m.

²⁷ De Gasperi politikájáról részletesen lásd Pietro SCOPPOLA: *La proposta politica di De Gasperi*. Bologna, 1977.

²⁸ Agostino GIOVAGNOLI: *La cultura democristiana tra Chiesa cattolica e identità italiana*. Róma–Bari, 1991.

²⁹ A DC álláspontja a párt Rómában megtartott első pártkongresszus határozatával véglegesült (1946. április 24.). A kongresszus előtt a pártvezetés belső „referendumot” rendezett a párttagság soraiban a monarchia vagy köztársaság kérdéséről. A szavazásban részt vett 836 812 párttagból 503 085 szavazott a köztársaságra (60 százalék), 146 081 a monarchiára (17 százalék), 146 061 tartózkodott (23 százalék). A határozat szövegét közli A. DAMILIANO: i. m. 254–255.

³⁰ Arturo PARISI–Angelo VARNI: *Organizzazione e politica del Pri (1946–1984)*. Bologna, 1985.

A fenti pártok együttesen olyan nagy erőt képviseltek, hogy köztársasági erők győzelme a népszavazáson biztosítottak látszott.

A választási küzdelemben a monarchia mellett egyértelműen csak a kampány időszakában megalakult, az antifasiszta együttműködésen (CLN) kívülálló Monarchista Párt szállt síkra. Ez a párt azonban szervezetenként még igen gyenge volt, hatóköre Dél-Olaszországra korlátozódott, Északon meg sem tudott alakulni.³¹

Sokkal nagyobb erőt képviselt az antifasiszta koalíció jobboldalán elhelyezkedő Olasz Liberális Párt, amelynek vezető csoportját szinte teljesen a prefasiszta korszak politikusai alkották, és amely Dél-Olaszország korábbi felszabadulása miatt erejéhez és befolyásához képest messze túlreprezentált volt a nemzeti egységkormányokban. Az Olasz Liberális Párt hangadó személyiségeinek többsége kezdettől fogva a királyság fenntartása mellett foglalt állást. A liberális királyságpártiak a monarchiának a risorgimentóban játszott történelmi jelentőségű szerepét dicsőítették, a jövőre vonatkozóan pedig azt hangsúlyozták, hogy a monarchia lenne a legbiztosabb támasz „a sötétbe ugrás” ellen, a „felforgató” és a „kommunista” törekvésekkel szemben. Közvetlenül a választások előtt azonban a párt vezetősége váratlanul mégis szabad kezet adott híveinek a népszavazáson.³²

A nyílt jobboldal – minthogy a fasiszta pártot elsöpörte a történelem – nehezen talált magára. A fasiszták egy időre illegalitásba szorultak. Dél-Olaszországban megszületett azonban egy különös mozgalom, az Uomo Qualunque (jelentése: akárki, az utca embere, az átlagember), amelyet Giulielmo Giannini nápolyi komédiaíró alapított még 1944 decemberében. A mozgalom 1946 februárjában párttá szerveződött, Fronte dell’Uomo Qualunque néven. Giannini szellemes jelszavai, rosszmájú és cinikus kiszólásai tetszetek „az utca emberének”, mindazoknak, akik a kialakuló antifasiszta szellemiségű társadalomban nem találták a helyüket. Giannini és mozgalma nem volt fasiszta, de kigúnyolt és ellenzett minden eszmét és eszményt, főleg a haladókat. Az Uomo Qualunque monarchista, protestáló populista mozgalom volt, akaratlanul is fedezéket nyújtott minden nyíltan reakciós és szélsőjobboldali erőnek – a fasiszta csoportokat is beleértve –, amelyek mögéje bújva, hozzá csatlakozva igyekeztek visszatérni a politikai életbe.³³

A választási küzdelemben történtek váratlan fordulatok is. A legmeglepőbbet III. Viktor Emánuel 1946. május 9-i lemondása jelentette.³⁴ Az antifasiszta pártok és a Korona között 1944 áprilisában kötött kompromisszum értelmében a király formálisan megtarthatta volna alkotmányos jogkörét az intézményi kérdés eldöntéséig. A király azonban a referendum közeledtével – monarchista politikai vezetők nyomására – bejelentette a de jure lemondását is, amit korábban mindig makacsul elutasított. Önkéntes lemondásával közvetve elismerte ugyan személyes felelősségét a

³¹ D. DE NAPOLI: *Il movimento monarchico in Italia dal 1946 al 1954*. Nápoly, 1980.

³² A. CIANI: *Il partito liberale da Croce a Malagodi*. Nápoly, 1968.

³³ Sandro SETTA: *L’Uomo Qualunque 1944–1948*. Bari, 1975. Uő.: *La destra italiana del dopoguerra*. Róma–Bari, 1995.

³⁴ Viktor Emánuel a lemondása után rögtön távozott is Olaszországból. Egyiptomba utazott, s Alexandria közelében telepedett le. A királyi ház sajtóirodája III. Viktor Emánuel lemondását és emigrációját Károly Albert 1849-es lemondásához hasonlította. Károly Albert az osztrákoktól elszenvedett katonai összeomlás után mondott le, és emigrált Portugáliába, hogy fia, II. Viktor Emánuel tiszta lappal indulva tárgyalhasson Radetzkyvel a békekötés feltételeiről.

fasizmussal való együttműködésért, ugyanakkor azzal, hogy a fia javára mondott le, „tiszta lapot” teremtett a monarchia számára. Ilyen módon május 9-én a régens Umbertoól király lett, II. Umberto néven. (Természetesen a republikánusok heves tiltakozása közepette.³⁵) Az új királyt nem terhelte a fasizmussal való együttműködés és a háborús felelősség, sőt köztudomású volt, hogy Umbertoót nem kedvelték a fasiszták, és régensként egyes progresszív lépéseket is támogatót. Umberto trónra lépésével megjelenhetett egy demokratikus és a jövő felé forduló monarchia képe, amely hajlandó akár a széles körű társadalmi változások szükségességének elismerésére is. III. Viktor Emánuel lemondása azonban túlságosan későn történt, így nem igazán hasznosulhatott a választási kampányban.

A monarchisták végső elkeseredettségükben a SZEB-nél próbáltak támogatást keresni, kérték a referendum elhalasztását. A SZEB amerikai elnöke, Stone admirális azonban egyértelműen visszautasította a kísérletet, kijelentette, hogy a szövetségeseknek nincs jogi alapja a beavatkozásra.³⁶

1946. június 2-án Olaszországban 25 év után először választhattak szabadon az emberek. Ráadásul az ország történetében először szavazhattak a nők is, és a választói korhatárt is lecsökkentették 21 évre. Az olaszok példátlan nagy számban éltek állampolgári jogokkal: a 28 millió választójogosult 89,1 százaléka elment szavazni.³⁷

A népszavazáson a köztársaság győzött: a 24 946 942 leadott szavazatból 12 717 923 (54,3 százalék) esett a köztársaságra, a 10 719 284 monarchista szavazat (45,7 százalék) ellenében. Az érvénytelen szavazatok száma 1 509 735 (6,1 százalék) volt.

A republikánus erőknél kiábrándító csalódást hozott, hogy a köztársaság „mindössze” kétmillió szavazattal győzött. A baloldali pártoknak az alkotmányozó nemzetgyűlési választás eredményei is csalódást okoztak.³⁸ Győzelemre számítottak, így a tisztes eredmények dacára már-már úgy érezték, mintha teljes vereséget

³⁵ Nenni naplójából tudjuk, hogy amikor a minisztertanácsban a király lemondását tárgyalták, Togliatti elvesztette a szokásos higgadtságát és fegyelmezettségét. (Ez a kommunista vezetővel szinte sohasem fordult elő.) Hosszadalmas jogi érveléssel követelte, hogy a kormány ne fogadja el a „trón átjársását” Umbertoónak. Figyelmeztette De Gasperit, hogy jog szerint az államfői hatalom ideiglenes jelleggel őrá, a miniszterelnökre szállt át a referendumig. A kormány azonban végül is úgy döntött, hogy egyfelől Olaszország nemzetközi helyzetére való tekintettel, másfelől a referendum közelsége miatt nem lenne taktikus lépés az intranzigens állásfoglalás. A kormány döntését végül Togliatti is elfogadta. Antonio GAMBINO: *Storia di un anno. L'Espresso*, 1986. június 8.

³⁶ Antonio GAMBINO: *Storia del dopoguerra dalla liberazione al potere DC*. 181–189.

³⁷ A második világháború utáni olasz választások eredményeit részletesen bemutatja és elemzi Celso GHINI: *Il voto degli italiani 1946–1974*. Róma, 1975.

³⁸ Az alkotmányozó gyűlési választáson a DC végzett az első helyen: valamivel több mint 8 millió szavazatot kapott, s így 207 képviselője lett. A szocialista párt (4,7 millió szavazat, 115 mandátum) a második helyen végzett. Szorosan a szocialisták mögött (4,3 millió szavazat, 104 mandátum) a kommunista párt lett a harmadik legnagyobb párt. A régi liberális pártok és csoportok Nemzeti Demokratikus Szövetség elnevezéssel 41 mandátumot szereztek; az Uomo Qualunque 30, az Olasz Republikánus Párt 23, a Szabadság Nemzeti Blokkja (Blocco Nazionale della Libertà) 16, az Akciópárt 7, végül a kisebb listák összesen 13 helyet nyertek az alkotmányozó gyűlésben.

szenvedtek volna. Meggyengülni látszott Togliatti és Nenni stratégiájának egyik alappillére: a három nagy népi párt (a kommunista, a szocialista, a kereszténydemokrata) szövetségének hipotézise is. Ez a hipotézis azon alapult, hogy a népi, a demokratikus és a republikánus erők az olasz nép nagy többségét alkotják. Az 1946. júniusi választási eredmények azonban azt mutatták, hogy a köztársaságra szavazók csupán kétmillióval voltak többen, mint a monarchisták. S a választási eredmények azt is felszínre hozták, hogy „két Olaszország” létezik: ugyanis a déliek 64 százaléka a monarchiára szavazott, Észak-Olaszországban viszont csak 35 százalékot kapott a monarchia.

Kik és miért szavaztak a monarchiára? Ez mindmáig nem eléggé tisztázott. Kétségtelen, hogy a katonai körök, az állami bürokrácia egy része, a nagy-, a közép- és a kispolgárság bizonyos csoportjai számára szimbólum volt a királyság: történelmi intézménynek tekintették, amely a risorgimentóra emlékeztet, egyesíti a nemzetet, biztosítja a folytonosságot és státusuk stabilitását. S az is kétségtelen, hogy az ellenállás élményéből kimaradt Dél-Olaszország hatalmas tömegeiben akkor még nem igazán talált visszhangra a baloldali pártok republikanizmusa.

Olaszország köztársaság!

A királyságból a köztársaságba való átmenet procedúráját a kormányzat nem tervezte meg előre pontosan. A népszavazás első eredményei július 3-án este érkeztek a belügyminisztériumba, s részben megerősítették az akkor még a köztársaság

nagyarányú győzelmére vonatkozó számításokat. Az éjszaka előrehaladtával aztán voltak olyan percek is, amikor a monarchia látszott győztesnek. Június 4-én reggeltől, amikor kezdtek bejönni az észak-olaszországi eredmények, a köztársaság hívei már egyértelmű többségbe kerültek.

A királyi udvar és a monarchista erők higgadtan, mondhatni elegánsan reagáltak vereségük hírére. Június 5-én De Gasperi is szívélyes légkörben találkozott Umbertoval. A beszélgetés végén közölte az uralkodóval, hogy a haditengerészet *Duca degli Abruzzi* cirkálóját a királyi család rendelkezésére áll, hogy elhagyhassa az országot, és Lisszabonba költözhessen.

A királyi család hajóra is szállt, Umberto azonban nem. A belügyminiszter értesítette a miniszterelnököt, hogy a király meg akarja várni a referendum hivatalos végeredményének kihirdetését, amely legjobb esetben is csak június 9-ére várható. Ahogy ezt hírül adták az újságok, véget ért a referendum utáni idillikus állapot. A monarchista erők – a Padovai Egyetem jogászprofesszorainak egy csoportjától Nápoly lumpenproletár negyedeinek lakóiig – mindent megmozgattak, hogy elvitassák a választási eredmények érvényességét. Maga Umberto is kétségbe vonta az eredményeket, s kezdett a méltóságával össze nem egyeztethető módon viselkedni.

A legfelsőbb bíróság végre június 10-én ismertette a referendum számszerű végeredményét, a köztársaságot azonban nem proklamálta. Rendkívüli feszültség alakult ki az országban, sokan monarchista államcsínytől tartottak. Június 10-ről 11-re virradó éjjel Togliatti is a római szovjet követségen aludt (éjszakába nyúlt a tárgyalás, fáradt volt, és nem ment haza – hangzott másnap a magyarázat). A miniszterelnök pedig azzal fejezte be éjszakai telefonbeszélgetését a Korona miniszterével, hogy nem szeretne vele másnap a római Regina Coeli börtönben találkozni, sem úgy, hogy miniszterelnökként ő lenne a látogató, fordítva pedig egyáltalán nem.³⁹ Államcsíny nem történt, a feszültség azonban csak nem oldódott. Végül is Umberto június 13-án távozott az országból.

A végleges választási eredményeket a legfelsőbb bíróság június 18-án hirdette ki újra, immár a köztársaság proklamálásával. Az államfői hatalom átmenetileg a miniszterelnökre szállt át, majd a június 25-én összeült alkotmányozó gyűlés, amely 28-án De Nicolát megválasztotta az Olasz Köztársaság „ideiglenes fejévé”. Az elnökválasztást a pártok közötti nagy taktikai küzdelem előzte meg. A szocialisták Crocét akarták köztársasági elnöknek, aki azonban visszautasította a megítiszteltetést, mondván, hogy nem érzi magát méltónak rá; valójában azonban azért hátrította el az ajánlatot az agg filozófus, mert tudta, hogy a kereszténydemokraták úgy sem támogatnák. A DC a fasizmus előtti korszak egyik liberális miniszterelnökét, Vittorio Emanuele Orlandót jelölte, őt viszont a szocialisták opponálták. Togliatti a szintén hajlott korú De Nicolát támogatta, annak a pártoktól való függetlensége és részre nem hajló magatartása miatt. A megállapodás végül is De Nicola együttes jelöléséről június 28-án jött létre Togliatti, Nenni és De Gasperi megbeszélésén.⁴⁰ Mind a három komolyan szóba került köztársaságielnök-jelölt monarchista volt és dél-olaszországi; személyük kétségkívül megkönnyítette a többségében monarchista Dél-Olaszország integrációját, a monarchiából a köztársaságba való átmenetet, ugyanakkor a

³⁹ Antonio GAMBINO: *Storia del dopoguerra dalla liberazione al potere DC*. 201–204.

⁴⁰ Uo. 222–225.

monarchista De Nicola köztársasági elnökké választása mégiscsak ambivalencia volt a javából.

Az Olasz Köztársaság megszületése az ország történetében egy hosszú politikai ciklus nyitányát jelentette: Olaszország átlépett a köztársaság napjainkban is tartó korszakába. A monarchia megszüntetése, a köztársaság megszületése az olasz társadalom haladó erőinek legjelentősebb eredménye volt az 1946. esztendőben. A monarchia hatalmának megszüntetése valós győzelem volt, nem csupán szimbolikus. Ne feledjük: addig a király ellenőrizte a külpolitikát, a hadsereget, a csendőrséget, és a Savoia-ház sohasem tartotta sokra a demokráciát, sohasem lépett fel határozottan azokkal szemben, akik azt korlátozni vagy felszámolni akarták.

Mindezek alapján az Olasz Köztársaság 1948. január 1-jén hatályba lépett alkotmánya – a köztársaság védelme érdekében – rendkívül keményen és mereven foglalt állást az államformát illetően: az alkotmány módosítására vonatkozó rendelkezések II. szakaszának 139. cikkében kimondta: „A köztársasági államforma nem lehet alkotmánymódosítás tárgya.” A Savoia-dinasztiára vonatkozóan hasonlóképpen szigorú az alkotmány. Az átmeneti és záró intézkedések XIII. pontja kimondta: „A Savoia-uralkodóház tagjainak és leszármazottainak nincs választójoguk, nem viselhetnek közhivatalokat és választás útján betöltött tisztségeket. A Savoia-házból származó volt királyok házastársai és férfi leszármazottai nem léphetnek az ország területére és ott nem tartózkodhatnak. A Savoia-ház volt királyainak, házastársaiknak és férfi leszármazottaiknak az ország területén fekvő vagyona az államot illeti. Az ilyen vagyon 1946. június 2-át követő átruházása vagy azokra dologi jogok szerzése semmis.”

